

ЧАСТИНА I. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ МОДЕРНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ТА ДЕМОКРАТИЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

УДК 327 + 323.22 : 321.7

Толстов С.В.

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ ТА ВЕКТОРИ ЗМІН У СУЧАСНІЙ МІЖНАРОДНІЙ СИСТЕМІ

Представлено огляд суспільно-економічних процесів, які впливають на еволюцію сучасної міжнародної системи. Основну увагу приділено тенденціям нерівномірності розвитку, політичній конкуренції та впливу світоглядних моделей, які відбивають суперечності між загальнодемократичними орієнтирами та елітарно-бюрократичним характером управлінських рішень. Сформульовано оцінки впливу тенденцій багатополярності на ситуацію у Східній Європі.

Ключові слова: міжнародна система, багатополярність, нерівність, інтеграція, залежність, взаємозалежність.

Представлен обзор социально-экономических процессов, влияющих на эволюцию современной международной системы. Основное внимание уделено тенденциям неравномерности развития, политической конкуренции и влияния мировоззренческих моделей, отражающих противоречия между общедемократическими ориентирами и элитарно-бюрократическим характером управленческих решений. Сформулированы оценки влияния тенденций многополярности на ситуацию в Восточной Европе.

Ключевые слова: международная система, многополярность, неравенство, интеграция, зависимость, взаимозависимость.

The article contains an overview of the socio-economic processes that affect the evolution of the contemporary international system. It focuses on the trends of uneven development, the political competition and the impact of ideological models which reflect the conflict between general democratic expectations and elitist bureaucratic managerial decisions. It also presents early assessments reflecting the impact of multipolarity on the situation in Eastern Europe.

Keywords: international system, multipolarity, inequality, integration, dependence, interdependence.

Оцінюючи глобальні політичні та економічні процеси, оглядачі та експерти відзначають високий, надалі зростаючий рівень нестабільності міжнародної системи, пов'язаний з нерівномірністю розвитку окремих держав та регіонів, невизначеністю перспектив технологічного оновлення домінуючого виробничого укладу, відсутністю справедливої системи міжнародних фінансів та конкуренцією за доступ до ресурсів.

У розмові про природу й особливості сучасних міжнародних тенденцій видається доцільним розглядати основні проблеми соціально-політичної еволюції в міжнародному контексті у кількох ракурсах або зрізах, що

концентрують та узагальнюють уявлення макроструктурного характеру. Першим таким умовним зрізом можна вважати структурні ознаки міжнародної системи. Вони включають баланс існуючих фінансово-економічних укладів та дозволяють оцінювати вектори змін у владно-силовій композиції, які, своєю чергою, визначають роль, статус і спроможність впливу провідних держав та їхніх угруповань. Другий зріз віддзеркалює моделі розвитку суспільно-політичних процесів, які відбуваються напрями та темпи еволюції суспільних відносин та змін, здатних опосередковано визначати характер позиціонування державних і недержавних суб'єктів. Третій зріз стосується співвідношення різних модально-ідеологічних моделей та похідних уявлень, пов'язаних з ментально-аксіологічною складовою суспільного розвитку.

Аналітики часто вдаються до порівняння нинішнього часу з попередніми епохами динамічних змін, такими, приміром, як перехід від греко-римської античності до Середньовіччя або транзит від Середньовіччя до раннього Ренесансу та початку «сучасної епохи» на Заході, умовною віхою якої вважається 1789 р.. За спостереженням норвезького дослідника Й.Галтунга, головна різниця між попередніми і теперішніми перехідними періодами полягає в тому, що в першому випадку епохальні зміни відбувались в умовах «глобалізації християнства», тоді як у другому – у контексті глобалізації капіталізму та глобальних кліматичних змін (або «глобального потепління»). На думку Й. Галтунга, зміст сучасних міжнародних процесів визначають десять основних трендів, п'ять з яких розгортаються у глобальному просторі між державами і регіонами, і ще п'ять – у соціальному просторі між групами людей» [1]. П'ять глобальних тенденцій ученій тлумачить як підтвердження теорії сполучених судин (коли одна спорожняється, то друга наповнюється): Захід «міліє» – «інші» підіймаються, США слабшають – Китай посилюється.

Явища і тенденції соціального характеру теж взаємопов'язані, хоча й розвиваються за власною логікою. У цій царині присутні такі тенденції, як «піднесення націй», активізація впливу структур громадянського суспільства та нових суспільних рухів, зростання потенціалу молоді та жінок. Нові соціальні рухи віддзеркалюють зміни в суспільній поведінці жінок, розшарування патріархальної сім'ї, зростання структур громадянського суспільства, спроможних суттєво впливати на політичні процеси тощо. Однак, як зазначає Й. Галтунг, зростання майнової нерівності та розшарування за рівнем доходів скорочують мобільність поколінь, спричиняють невдоволення соціальним становищем, заворушення та заклоти. Нерівність панує як усередині окремих країн, так і поміж ними [1].

За підрахунками благодійної організації Oxfam, 1% населення світу контролює 45-50% власності, а 10% найбільш заможних верств населення належить 85% усіх активів. При цьому, 147 провідних компаній та корпорацій контролюють не менше 40% усього світового багатства [2]. У США на 1% населення припадає майже 25% національного доходу та 40% активів. Населення США, яке становить 5% від загальної чисельності населення Землі, споживає 23% енергії та використовує 37% автомобілів. За підрахунками

Дж. Стіглиця, напередодні кризи 2008 р. фінансовий сектор США поглинав 41% усіх прибутків, після неї – майже 70% [3; 4].

З початком глобальної економічної кризи загострення нерівності лише прискорилося. Протягом 2009–2012 рр. доходи найбагатших верств, що складають 1% населення США, зросли на 31,4%, решти 99% – лише на 0,4%. За даними служби опитувань громадської думки Gallup, 2007 р. 70% працюючих у США були задоволені можливостями поліпшення свого становища в соціальній ієрархії за допомогою власної праці, лише 29% – не були задоволені. На початку 2014 р. ці показники змінилися: 54% висловлювали згоду і 45% – невдоволення. П. Кругман вважає ці зміни наслідком зростаючого усвідомлення несправедливості існуючої соціальної системи [5].

Основу сучасної глобальної системи становить значний, гарантований об'єктивними перевагами і суб'єктивними інструментами розрив у рівнях споживання між найбільш розвиненими країнами та рештою держав світу, що ґрунтується на механізмах міжнародної валютно-фінансової системи, різних рівнях технологічної спроможності та міжнародних правилах і нормативах торговельно-економічних зв'язків. І. Валлерстайн стверджує, що панівні верстви тяжіють до реалізації системи, побудованої не на центральній ролі ринку, а на комбінації застосування сили та обману для забезпечення непорушності трьох ключових принципів – ієрархії, експлуатації та поляризації, що суперечать прагненню до відносних демократії та рівності [6].

Нестабільність і нестаціонарність суспільно-політичних процесів, вочевидь, тісно пов'язані зі змінами у співвідношенні сил та з конкуренцією великих держав у сфері військово-політичних відносин. Різні державні суб'єкти вдаються до застосування неоднакових стратегій міжнародно-політичного позиціонування, використовуючи альтернативні моделі пристосування до процесів глобалізації. Міжнародні відносини є безпосередньою сферою застосування практичної політики окремих державних суб'єктів, що формується на національно-державному рівні та різною мірою змушена пристосовуватися до домінуючих правил і стандартів. Враховуючи неоднорідне співвідношення політико-правових та мотиваційних аспектів у діях різних державних суб'єктів, реальну міжнародно-політичну взаємодію до певної міри можна розглядати як сферу експериментальної суспільної діяльності, що поєднує в собі традиціоналістські уявлення, побудовані на досвіді, та непередбачувані наслідки тих чи інших заходів, спричинених ідеологічними переконаннями або прагматичним попитом до досягнення певних результатів.

З погляду структурної методології, кожному типу міжнародних систем властиві певні ознаки та закономірності, що визначають специфіку поведінки державних акторів, роль міжнародних інститутів та режимів. Проте на кожному новому етапі еволюції міжнародної системи можуть з'являтися нові ознаки, тенденції та явища, пов'язані з новою розстановкою сил та змінами у сприйнятті міжнародно-політичних уявлень. Тому, з погляду суб'єктивного розуміння стану і динаміки міжнародних процесів, сучасникам завжди важко віділити традиційні реалії, що зберігають значення на кожному черговому

етапі розвитку міжнародної системи, та явища, які їм суперечать, й, таким чином, становлять зону непередбачуваності та потенційної невизначеності.

Утім, ставлення до категорії стабільності завжди має суб'єктивне забарвлення. В історії міжнародних відносин за збереження стабільності виступали, насамперед, ті держави, які посідали домінуючі позиції за попереднього міжнародного порядку та прагнули зберегти панівне становище. Їхні правлячі кола порушення стабільності розглядали переважно як джерело небезпеки, що загрожувало скороченням владних та ресурсних можливостей. І навпаки, риторика порушення стабільності у формі посилення динамізму розвитку та відмови від чинників статичної рівноваги завжди була вигідна країнам та альянсам, зацікавленим у розширенні власного впливу, у тому числі, у форматі однополюсного домінування. Критерії стабільності у відносинах центросилових держав за часів біполярного світоустрою й досі залишаються своєрідним еталоном, який контрастує з хаосом і певною непередбачуваністю подій двох останніх десятиліть. Проте, багатополарна модель, яка, судячи з усього, йде на зміну відносно нетривалому періоду силового домінування США, виглядає ще менш передбачуваною.

Російський дослідник А.Уткін із цього приводу вказує на принципову складність прогнозування багатополарної міжнародної системи, бо «концепція багатополарності не має нормативних стратегічних цінностей і не може слугувати організуючим принципом якоїсь нової міжнародної системи» [7, с. 71]. А.Уткін стверджує, що в термінах теорії міжнародних відносин переваги багатополарного, біполярного або однополярного світового порядку важко визначити з погляду переваг загального миру, стабільності та добробуту. На підставі реального досвіду «ми можемо виходити лише з того припущення, що багатополарний світ приніс нам дві світові війни, а біполярний світ і однополярний світ спромоглися уникнути руйнівних конфліктів» [7, с. 71-72].

Окреслюючи потенційні сценарії еволюції міжнародної системи, дослідники сподіваються знайти способи передбачення ознак та причинності більшої чи меншої конкурентності та конфронтаційності відносин і процесів, що супроводжують становлення децентралізованої багатополосної міжнародної системи. За прогнозом вітчизняного дослідника С. Шергіна, еволюція міжнародної системи може рухатися за одним з наступних сценаріїв:

- У рамках першого сценарію на початкових стадіях формування багатополосної системи розвитку взаємозв'язків між більш розвиненими і менш розвиненими країнами і регіонами світу може супроводжуватися серйозними політичними колізіями. Деякі з цих колізій здатні переростати в міжнародні конфлікти, у тому числі, воєнні. Прикладом таких нетрадиційних зіткнень можуть слугувати соціально-політичні кризи та тривалі періоди нестабільності в ісламських країнах Північної Африки (Лівія, Єгипет), Близького та Середнього Сходу (Сирія, Ємен, Афганістан).

- Другий сценарій ґрунтується на припущенні, що з часом переважатиметься поступове вимушене зближення провідних країн та регіонів на підставі глобальної взаємозалежності, яка має перспективи до подальшого зміцнення. За цим сценарієм, ускладнення відносин Північ-Південь не

заперечуватиме тенденції формування багатополосності, хоча й збільшить її структурне розмаїття. Відносини між розвиненими державами і країнами, що розвиваються, зможуть піддаватися регулюванню за допомогою відносного дотримання універсальних правил міжнародної взаємодії.

- За третім сценарієм, можливим є посилення впливу факторів глобального геополітичного, геоекономічного та цивілізаційного характеру, що впливатимуть на зміну якості планетарного простору. Посиллятиметься роль певних віртуальних глобальних мереж у фінансовій, економічній, культурній, інформаційній та науково-освітній сферах, які дублюватимуть реальну міжнародну систему. Припускається, що створення такої паралельної системи як нового параметра геополітичного устрою світу здатне мінімізувати суперечності на рівні відносин Північ-Південь та зменшити ризики зіткнення цивілізацій [8, с. 145].

Структурні зміни в системі міжнародних відносин супроводжуються появою нових елементів у поведінці міжнародних акторів. Основними джерелами напруженості в рамках міжнародної системи залишаються соціально-економічні чинники, котрі забезпечують суттєві переваги країнам євроатлантичної спільноти, що входять до розгалуженої системи асиметричних об'єднань держав євроатлантичного ядра, та спроби їхніх опонентів порушити наявну конфігурацію стосунків. Водночас, специфіка сучасного стану економічної взаємодії полягає в наявності щільних відносин взаємозалежності, що зумовлюють взаємну вразливість провідних економік світу та збитковість конфронтаційних кроків з боку провідних держав щодо самих ініціаторів подібних заходів.

Відносини між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, істотно урізноманітнюють міжнародну взаємодію в межах глобальної структури, гальмуючи формування конкуруючих блоків та коаліцій. Проте в разі відсутності суттєвих зрушень у напрямі гармонізації правил, чинних у міжнародних економічних організаціях та фінансово-економічних установах, виглядає цілком імовірним дедалі ширше застосування учасниками регіональних об'єднань власних, вибіркового правил і нормативів, що відрізнятимуться і від універсальних, і від євроатлантичних стандартів.

До суттєвих чинників, що уособлюють конкурентність і конфліктність у міжнародних процесах належить загострення суперечностей між євроатлантичною та євразійською моделями розвитку. У 2011-2014 рр. наочним виявом цієї тенденції стало загострення конкуренції між ЄС та Росією, пов'язаної зі спробами реалізації програми «Східне партнерство» у формі підписання ЄС угод про асоціацію з Вірменією, Грузією, Молдовою та Україною. На загострення конкуренції європейського та євразійського інтеграційних проєктів вказували непоодинокі наполегливі застереження з боку російського керівництва, Європейської Комісії та урядів країн ЄС про неможливість одночасної, бодай навіть асиметричної, участі країн Східної Європи в обох інтеграційних об'єднаннях. Такі попередження на адресу України, Молдови та Вірменії не стосувалися зобов'язань у межах угод про вільну торгівлю з третіми країнами, однак, чітко заперечували можливість

участі у Митному союзі Росії, Білорусі та Казахстану, ставлячи перед цими країнами вимогу зробити однозначний вибір на користь того чи іншого інтеграційного проекту.

Показово, що подібні вимоги не висувалися до країн, з якими ЄС раніше укладав угоди про асоціацію або подібні до них за змістом угоди, що встановлюють зону вільної торгівлі, зокрема до Мексики (2000), Південно-Африканської Республіки (2000), Чилі (2003), Південної Кореї (2011), Канади (2013) та не поширювалися на угоди з країнами Середземномор'я, включаючи Палестинську автономію (1997), Туніс (1998), Марокко (2000), Ізраїль (2000), Йорданію (2002), Єгипет (2004), Алжир (2005), Ліван (2006), навіть Туреччину, з якою ЄС уклав Угоду про митний союз (1996). Натомість, угоди про стабілізацію та асоціацію з країнами Західних Балкан (Албанія, Боснія і Герцеговина, Македонія, Чорногорія, Сербія) містять положення, що передбачають включення партнерів до митного простору ЄС, подібно до країн-учасниць Договорів про Європейський митний союз (Андорра, Сан-Марино) та учасниць Договору про Європейську економічну зону (Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія).

Стаття 39 Угоди про асоціацію між ЄС та Україною, парафованої 30 березня 2012 р. та синхронно ратифікованої Верховною Радою України та Європейським парламентом 16 вересня 2014 р., не містить у собі формальних перешкод для «збереження або встановлення» митних союзів, зон вільної торгівлі або домовленостей про прикордонну торгівлю з третіми країнами за винятком випадків, «коли вони вступають у конфлікт з торговельними домовленостями, передбаченими цією Угодою». Текст Угоди про асоціацію ЄС – Україна передбачає проведення консультацій з «основних питань, що стосуються їх відповідної торговельної політики з третіми країнами», включаючи угоди, що встановлюють митні союзи, зони вільної торгівлі або домовленості про прикордонну торгівлю [9]. Тим не менш, стосовно України та інших східноєвропейських країн-партнерів керівні органи ЄС дотримувалися запобіжного правила, яке заперечувало тісніші, ніж зона вільної торгівлі, форми співпраці всередині простору СНД.

Загострення суперечностей між ЄС та Росією щодо впливу на країни Східної Європи було безпосередньо пов'язано із завершенням оформлення нормативної бази Єдиного економічного простору в межах Митного союзу та проголошенням мети створення Євразійського економічного союзу. У свою чергу, для керівних кіл країн ЄС програма «Східного партнерства» набула більш предметного характеру, особливо з урахуванням фактичної невдачі проекту «Союз для Середземномор'я» внаслідок заворушень у країнах Арабського Сходу.

До певного часу Європейська Комісія майже не реагувала на жодні заперечення та застереження з боку Росії. Лише з осені 2012 р. Брюссель почав приділяти більше уваги зростанню впливу Росії, вирішивши прискорити підготовку угод про асоціацію з Вірменією, Грузією та Молдовою, бо на той час проект угоди про асоціацію був парафований лише з Україною. Розширюючи зону свого пріоритетного економічного впливу за допомогою

програми «Східне партнерство», Брюссель прагнув суттєво обмежити присутність Росії, створивши бар'єр проти розширення МС і ЄП у просторі Східної Європи та перешкоди для російського домінування в економіках пострадянських країн. Натомість, плани ЄС щодо підписання угод про асоціацію з кількома країнами Східної Європи були сприйняті російським керівництвом як пряме вторгнення західних структур до сфери пріоритетних геополітичних інтересів РФ. Упродовж 2013 р. латентна конкуренція між ЄС та Росією набувала все більш відвертого характеру. Важливими симптомами прояву цих суперечностей стали рішення президента Вірменії С. Саргсяна про приєднання до Митного союзу Росії, Білорусії та Казахстану (3 вересня 2013 р.), застосування Росією тотальних митних обмежень щодо країни (липень – серпень 2013 р.) та рішення уряду М. Азарова про відкадення підписання Угоди про асоціацію з ЄС (21 листопада 2013 р.).

До весни 2014 р. керівні органи ЄС дотримувалися суто бюрократичної оцінки формату відносин зі східноєвропейськими партнерами, заперечуючи можливість пом'якшення умов асоціації чи підписання угод про асоціацію окремими частинами. Наприклад, заява президента Вірменії С. Саргсяна про намір приєднатися до Митного союзу та в подальшому брати участь у формуванні Євразійського економічного союзу зустріла гостру відповідь з боку єврокомісара з питань розширення та Європейської політики сусідства Ш. Фюле. Під час візиту до Єревану (12 вересня 2013 р.) Ш. Фюле зауважив, що намір Вірменії вступити до МС не дозволить парафувати Угоду про асоціацію з ЄС на Вільнюському саміті країн-учасниць програми «Східне партнерство». Коментуючи припущення про можливість парафування Угоди про асоціацію без розділів, присвячених створенню зони вільної торгівлі, Ш. Фюле наполягав, що «існує лише один документ – це Угода про асоціацію, до якої входить Договір про глибоку і всеосяжну зону вільної торгівлі. Це дві частини одного документа, вони чітко взаємопов'язані, і їх неможливо розділити. Ми вели переговори з Вірменією довкола одного цілісного документа» [10].

Представники владних структур Вірменії продовжують наполягати на тому, що вступ країни до Митного союзу Росії, Білорусії та Казахстану не становить перешкоди для подальшого розвитку відносин з Брюсселем, аж до підписання політичної частини Угоди про асоціацію. Такий погляд вкотре висловив спікер парламенту Вірменії О. Абрамян (18.03.2014), який запропонував не вважати вступ Вірменії до МС перешкодою для поглиблення відносин з ЄС у межах програми «Східне партнерство». Слід відзначити, що в європейському політичному середовищі присутні різні точки зору – від готовності підтримати «будь-які ініціативи Вірменії, спрямовані на розвиток відносин з ЄС» [11], до висунення жорстких критеріїв підтримки демократичних стандартів у повсякденній політиці, відповідно до вимог документа про «Стратегічні рамки щодо прав людини та демократії», ухваленого Радою ЄС на рівні міністрів закордонних справ 25 червня 2012 р. [12].

Оцінюючи позиції сторін упродовж останніх кількох років можна стверджувати, що головна причина загострення відносин між ЄС та Росією, а також значною мірою конфронтаційного перебігу внутрішньополітичної кризи в Україні та кризи у відносинах з Росією полягала в відсутності компромісного узгодження інтересів провідних суб'єктів, стосунки між якими окреслюють вимір європейської безпеки. Протилежність позицій ЄС та Росії, основу якої становить відсутність спільного бачення перспектив загальноєвропейської співпраці, спричинила значні ускладнення для країн східноєвропейської напівпериферії, підштовхуючи їх до примусового вибору альтернативного інтеграційного вектору та ставлячи під загрозу підтримання традиційних економічних зв'язків.

Для України ситуація, що склалася внаслідок анексії Росією Криму (березень 2014 р.) та загострення суперечностей між Заходом та Росією, фактично закриває можливості для асиметричної участі у різноспрямованих інтеграційних проєктах. На тлі загострення відносин з Росією підписання загальнополітичних і процедурних розділів Угоди про асоціацію з ЄС (21 березня 2014 р.) становить прямий виклик продовженню участі України в зоні вільної торгівлі в межах СНД. Збереження позицій українських підприємств на ринках пострадянських країн залежатиме переважно від клімату відносин з Росією. Анексія Криму може взагалі зруйнувати комплекс економічних зв'язків з Росією та спонукати владні кола України до виходу з СНД. При цьому, вимоги економічних директив ЄС та поширена в ЄС система стандартів не дозволяють повною мірою використати європейський ринок для заміщення експортних поставок на ринки країн пострадянського простору.

З позицій міжнародної безпеки, Україна потрапляє у надзвичайно скрутне становище держави з невизначеним статусом у відносинах безпеки, оскільки впродовж осяжного періоду не матиме перспективи вступу ані в НАТО, ані в ЄС.

Сучасні суспільно-політичні процеси засвідчили поновлення конфронтаційних тенденцій в європейському регіональному контексті. Перебіг політичної кризи в Україні та події в Криму (лютий-березень 2014 р.) слід визнати симптомом однозначного завершення періоду латентної конкуренції європейського та євразійського інтеграційних проєктів. За будь-яких результатів врегулювання російсько-українського конфлікту можна очікувати суттєвого та довготривалого загострення відносин між Заходом та Росією. Україна та решта країн Східної Європи потрапляють у зону гострого суперництва з великою вірогідністю застосування силових методів тиску, розширення спектру операцій спецслужб та інших форм конфронтаційних відносин, властивих стану «холодної війни» [13]. Якщо до останнього часу припущення про наміри російського керівництва відновити біполярну структуру у відносинах з Заходом можна було вважати дискусійними, то в теперішній ситуації ці закиди виглядають більш серйозними. Новий характер стосунків між Заходом та Росією стане значним випробуванням чинників економічної взаємозалежності. За цих обставин європейська ситуація швидко змінюватиметься в бік регіональної біполярності у відносинах між Росією та

США/НАТО/ЄС, спричиняючи переоцінку ролі міжнародних організацій з загальним членством, таких як ОБСЄ та Рада Європи.

Сучасна комбінація міжнародних факторів передбачає посилення антагонізмів та прискорює формування економічних і політичних блоків. Політика РФ щодо України вже спричинила суттєве зближення між США та ЄС, а також сприятиме, хоча й меншою мірою, координації дій учасників об'єднання БРІКС. Оскільки РФ не демонструє намірів пом'якшення свого зовнішньополітичного курсу, з боку Заходу основний акцент буде зроблено на обмеженні економічних зв'язків, зокрема шляхом припинення двостороннього обігу товарів та послуг стратегічного, військового та подвійного призначення.

Важливою ознакою нової європейської конфігурації можна вважати пряму постановку російськими експертами питання про новий розподіл сфер впливу, який передбачає розширення російської зони впливу в Центральній та Східній Європі та можливість перегляду кордонів низки європейських країн.

У структурному відношенні загострення напруженості в Східній Європі сприяє зближенню між США і ЄС та змушує США проводити більш обережну політику щодо Китаю. З іншого боку, актуалізується звернення до аксіологічних чинників. У новому ракурсі постає питання про конфігурацію відносин європейської безпеки та вдосконалення засад «демократичної безпеки» як запоруки позитивного розвитку євроатлантичної спільноти та інших країн, що підтримують партнерські зв'язки з євроатлантичним співтовариством.

Цілком очевидна подальша корекція моделі політичного устрою ЄС, який у теперішньому вигляді не здатний подолати інституціональну кризу, що гальмує ухвалення спільних рішень у сфері безпеки та більшу консолідацію в галузі економічного регулювання і фінансово-економічної політики. Головними завданнями в цьому контексті вважаються подолання суперечностей, пов'язаних з порядком ухвалення рішень та недостатнім рівнем демократичної відповідальності керівних інституцій.

Очікуваним результатом посилення напруги у відносинах між Заходом і Росією можна вважати загострення конкуренції їхніх політичних моделей, в межах якої «російський авторитаризм» буде протиставлятися європейським стандартам демократії та прав людини, окресленим у «Стратегічних рамках щодо прав людини та демократії» (2012). За цим документом, ЄС прагне сприяти правам людини в усіх без винятку аспектах своєї зовнішньої діяльності (торговельній, інвестиційній, технологічній, телекомунікаційній, інтернетовій, енергетичній, екологічній, політиках корпоративної соціальної відповідальності, розвитку, спільній безпековій та оборонній політиці, зовнішніх відгалуженнях соціальної політики та політики зайнятості, політиці у сфері свободи, безпеки та юстиції, включаючи боротьбу проти тероризму) та «допомагати країнам-партнерам виконувати свої міжнародні зобов'язання щодо дотримання цих прав» [12].

Окремий напрям політичної полеміки становить визначення ознак та критеріїв нової багатополусної системи, в якій різні центри сили використовують власні аргументи для обґрунтування своїх дій, включаючи

застосування сили, захист прав меншин, визнання легітимності чи нелегітимності політичних режимів. Важливим аспектом публічного позиціонування може стати пошук аргументації для виправдання альтернативних станів біполярності чи «демократичної однополярності» як можливих уявних запобіжників некерованому скоучуванню в бік багатополарності, що ототожнюватиметься з перспективами визрівання глобального конфлікту. Проте ці тенденції не зможуть загальмувати подальшу еволюцію міжнародної системи в бік складної багатополосної структури, в якій окремі регіональні підсистеми матимуть значні ступені автономії.

Нова асиметрична конфігурація відносин на глобальному та регіональних рівнях формуватиметься залежно від загальних функціональних завдань міжнародної взаємодії та специфіки розстановки сил, яка в конкретних ситуаціях відіграватиме домінуючу роль у спрямуванні міжнародних економічних і політичних процесів.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Гальтунг Й. Десять тенденцій, меняющих мир // Й. Гальтунг // Россия в глобальной политике. – 2011. – Т. 9. – № 4. – Июль/август. – С. 8-18.
2. Калачихина Ю. 40% мирового богатства контролируют 147 компаний – исследование // Ю. Калачихина, Е. Басманов // RBK daily. – 21.10.2011.
3. Финансовый сектор США впервые с 2008 года обогнал по прибыльности IT-сектор [Электронный ресурс] / E-FINANCE.COM.UA. – Режим доступа: <http://e-finance.com.ua/show/162628.html> (16.07.2013).
4. Stiglitz J.E. The Price of Inequality / J.E. Stiglitz. – N. Y., L.: W.W. Norton & Company, 2012. – 448 p.
5. Кругман П. Американцы в гневе от раздражения, а не от зависти / П. Кругман // Независимая газета. – 17 марта 2014. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ng.ru/krugman/2014-03-17/5_anger.html (17.03.2014).
6. Валлерстайн И. Глобальная смута в среднесрочной перспективе [Электронный ресурс] / И. Валлерстайн // Портал «Родон». – Режим доступа: <http://www.rodon.org/polit-13013012065/>.
7. Уткин А. После американской гегемонии: многополярный мир или мир без полюсов? / А. Уткин // Политический класс. – 2009. – № 4 (52). – С. 58-76.
8. Шергін С. О. Політологія міжнародних відносин: навч. посібник / С.О. Шергін. – К.: Дипломатична академія України при МЗС України, 2013. – 204 с.
9. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони (проект) [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України // Урядовий портал. – Режим доступа: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246581344&cat_id=223223535 (30.08.2013).
10. ЕС исключает возможность соглашения об ассоциации с Арменией без договора о создании зоны свободной торговли // ИТАР-ТАСС. 12 сентября 2013. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://itar-tass.com/ekonomika/675880/>.
11. Латвия готова поддержать любую инициативу Армении по развитию отношений с ЕС: председатель Сейма [Электронный ресурс] / REGNUM-Беларусь. – Режим доступа: <http://belarus.regnum.ru/news/1779847.html> (18.03.2014).
12. Стратегічні рамки ЄС щодо прав людини та демократії [Електронний ресурс] / Представництво Європейського Союзу в Україні.. – Режим доступа: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/press_releases/strategic_hr_framework_uk.pd.
13. McFaul M.A. Confronting Putin's Russia / M.A. McFaul // The New York Times. – 2014. – March 24. – P. A21.